

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2020 metai

2

LI

Vilnius 2020

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2020

2

Vilnius 2020

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2020

2

Vilnius 2020

Žurnalo leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-19-10

Redakcinė kolegija / Editorial Board / Redaktion:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva /
Vytautas Magnus University, Lithuania

Krzysztof BUCHOWSKI
Balstogės universitetas, Lenkija /
University of Białystok, Poland

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Tomasz KEMPA
Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje, Lenkija /
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vėjas G. LIULEVIČIUS
Tenesio universitetas Noksvilyje, JAV /
University of Tennessee, Knoxville, USA

Bernadetta MANYŚ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas / Deputy Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva /
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

Mathias NIENDORF
Greifswaldo universitetas, Vokietija /
University of Greifswald, Germany

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas, Lietuva /
Vilnius University, Lithuania

Sergej POLECHOV / Сергей В. ПОЛЕХОВ / Sergey POLEKHOV
Rusijos nacionalinės ekonomikos ir valstybinės tarnybos akademija,
Rusija / The Russian Presidential Academy of National Economy
and Public Administration (RANEP), Russia

Jolita SARCEVIČIENĖ (atsakgoji sekretorė / Executive Secretary)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas, JAV /
Millersville University, USA

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge, Vokietija /
Nordost Institut in Lüneburg, Germany

Theodore R. WEEKS
Pietų Iliojaus universitetas Karbondeilyje, JAV /
Southern Illinois University, Carbondale, Ill., USA

Andrzej ZAKRZEWSKI
Varšuvos universitetas, Lenkija /
University of Warsaw, Poland

Registruota duomenų bazė:
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing. Lituanistika

Recenzuojamas mokslo žurnalas, leidžiamas nuo 1971 m. Per metus išeina 1 tomas (2 numeriai).
Elektroninę straipsnių versiją pdf formatu galima rasti internetinėje svetainėje: <http://talpykla.istorija.lt/>

ISSN 0202-3342
e-ISSN 2538-6549

© Lietuvos istorijos institutas, 2020
© Straipsnių autoriai, 2020

Ewa Cherner. **Słownik biograficzny duchownych Ewangelicko-Reformowanych. Jednota Litewska i Jednota Wileńska 1815–1939.** Warszawa: Semper, 2017, 452 s. ISBN 978-83-7507-233-4.

Čia aptariamo 2017 m. „Semper“ leidyklos išleisto biografinio *Unitas Lithuaniae* (Lietuvos Vienata) dvasininkų, tarnavusių evangelikų reformatų tikėjimo išpažinėjų ganytojais 1815–1839 m., žinyno autorės Ewos Cherner pavardė akademiniame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės evangelikų reformatų istorijos tyrinėtojų diskurse iki šio leidinio pasirodymo nebuvo žinoma. Žinyne E. Cherner pristatoma kaip Paryžiuje gyvenanti filologė, Lenkijos *kresų* evangelikų reformatų istorijos tyrinėtoja. Konkretūs tyrimo darbai neįvardyti. Peršasi prielaida, kad šis žinynas yra jos pirmoji publikacija. Tokiai prielaidai neprieštarauja ir anotuojamo leidinio pratarmė (p. 9–11). Ją parašęs Kazimierz Bemas, evangelikų reformatų kunigas Marlbore (JAV), iš Lodzės kilęs Jėilio universiteto absolventas, teisės mokslų daktaras, pateikia glaustą leidinio atsiradimo istoriją. Žinyno parengimo idėja, pasirodo, gimė pačiam kun. K. Bemui, kuris dar prieš susipažindamas su E. Cherner rinko medžiagą apie Lenkijos Karalystės evangelikų reformatų dvasininkus, ketino parašyti jų biogramas. Susitikus su E. Cherner paaiškėjo, kad ji yra kilusi iš Mackiewiczų, žinomos evangelikų reformatų tikėjimą išpažinusios LDK giminės, domisi šeimos genealogija. Taip dėl su pastoraciniais perspynusių kunigo K. Bemo mokslinių interesų ir E. Cherner domėjimosi savo protėvių istorija radosi sumanymas parengti buvusių LDK evangelikų reformatų dvasininkų biogramas. Pasak K. Bemo, planuota išleisti bendrą „kongresinės“ Lenkijos ir jos „vakarinių gubernijų“ dvasininkų žinyną, tačiau paaiškėjus, kad E. Cherner surinkta medžiaga pranoksta lūkesčius, apsispręsta LDK evangelikų reformatų dvasininkų biogramas publikuoti atskiru leidiniu (p. 10).

K. Bemo sudarytas Lenkijos Karalystės evangelikų reformatų dvasininkų žinynas dienos šviesą išvydo 2015 m.¹, t. y. pora metų anksčiau nei E. Cherner sudarytasis LDK

¹ K. B e m, *Słownik biograficzny duchownych ewangelicko-reformowanych: pastorzy i diakonisy Jednoty Małopolskiej i Jednoty Warszawskiej*, Warszawa, 2015.

žinynas. Abu žinynai apima tą patį chronologinį evangelikų reformatų Bažnyčios istorijos laikotarpį – 1815–1939 m. Žinyną autorių pasirinkta paskutinė chronologinė riba – 1939 metai – abejonių nekelia. K. Bemo parengtame Lenkijos Karalystės dvasininkų (Mažosios Lenkijos ir Varšuvos Vienata) žinyne pasirinkta pirmoji chronologinė data – 1815 m. – taip pat iš dalies yra pagrįsta². Tačiau E. Cherner darbe kaip atskaitos taškas pasirinkti 1815 metai diskutuoti.

Lietuvos evangelikų reformatų Bažnyčia, šaltiniuose vadinama *Unitas Lithuaniae*, teritoriniu požiūriu tapatino save su LDK. Po Abiejų Tautų Respublikos žlugimo XVIII a. pabaigoje LDK teritoriją pasidalijus Rusijos imperijai ir Prūsijos karalystei, kuriai atiteko žemės kairiojoje Nemuno pusėje (Užnemunė), per šimtmečius susiklosčiusi *Unitas Lithuaniae* valdymo struktūra buvo suardyta. Rusijos imperijoje atsidūrusios LDK žemių evangelikų reformatų bendruomenės, iki tol priklausiusios Lietuvos sinodui, kaip ir kitos po padalijimų Rusijos imperijai atitekusių teritorijų kitatikių Bažnyčios, tapo pavaldžios specialiai tam tikslui imperinės valdžios įkurtai Kitatikių dvasinių reikalų valdybai (1810 m., vėliau pertvarkyta į departamentą). Žvelgiant iš laiko perspektyvos, buvusios LDK evangelikų reformatų Bažnyčios atžvilgiu ši priklausomybė bažnytinės administracijos požiūriu buvo gana formali. Aukščiausia šių bendruomenių valdžios ir valdymo institucija per visą imperinį laikotarpį liko Lietuvos sinodas (nuo 1840 m. – Vilniaus). Sinodinė valdymo struktūra padėjo evangelikų reformatų Bažnyčiai Rusijos imperijai atitekusiame buvusios LDK žemėse išlaikyti turėtą autonomiją, išvengiant imperinės valdžios kišimosi į Bažnyčios vidaus reikalus. Ryšius su imperijos valdžia Sinodas palaikė per Kolegiją (1827 m.), kuri Bažnyčios reikalus tvarkė tarpšinodiniu laikotarpiu. Taigi buvusios LDK evangelikų reformatų Bažnyčios istorijos kontekste 1815-ieji buvo eiliniai, jokiais esminiais pavaldumo pertvarkymais neišsiskyrė. Tad taip ir lieka neaišku, kodėl ši data E. Cherner sudarytame žinyne buvo pasirinkta atskaitos tašku.

Čia anotuojamą žinyną, be minėtosios kun. K. Bemo „Pratarmės“, sudaro įvadas (p. 13–34), autorės padėka (p. 37), biogramų sąrašas (p. 38–39) ir 92 dvasininkų biogramos (p. 40–392). Leidinį papildo priedai: dvi numeruotos lentelės (p. 393–394) ir penki pagal pasirinktus kriterijus sudaryti sąrašai (p. 395–404), bibliografija (p. 405–412), iliustracijų sąrašas (p. 413–416), asmenvardžių (p. 417–440) ir vietovardžių (p. 441–450) rodyklės. Pateikiamas ir kun. K. Bemo sudaryto Lenkijos Karalystės dvasininkų biogramų žinyno 45 asmenų sąrašas, nurodant, kurios iš jų parašytos drauge su E. Cherner (p. 451).

² Lenkijos karalystės, vadinamosios Kongresinės Lenkijos, kaip nominaliai savarankiškas valstybinis darinys faktiškai Rusijos imperijos valdomas, atsirado 1815 m. Vienos kongreso sprendimu. Politiniai pokyčiai atitinkamai koregavo ir Bažnyčių, tarp jų ir evangelikų reformatų, valdymą. Pagal Karalystės konstituciją, konfesiniai reikalai buvo deleguoti Religijinių konfesijų ir viešojo švietimo vyriausybinei komisijai (*Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (KRWR i OP)*).

Įvade (p. 13–34) autorė glaustai aptaria leidinio atsiradimo aplinkybes, apibrėžia teritorines tyrimo ribas („senosios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės, kurios po Lenkijos padalijimų atiteko Rusijos imperijai ir sudarė vadinamąjį Šiaurės Vakarų kraštą“), nurodo archyvus ir bibliotekų rankraščių skyrius, kuriuose saugomais dokumentais naudojosi rašydama dvasininkų biografijas. Archyvinių dokumentų saugyklų pavadinimai, deja, netikslūs (pvz., rašoma „Lietuvos istorijos archyvas“ (oficialus šio archyvo pavadinimas – Lietuvos valstybės istorijos archyvas), Varšuvoje esantis Naujųjų aktų archyvas (ofic. Naujųjų aktų archyvas Varšuvoje, *Archiwum Akt Nowych w Warszawie*) priskiriamas prie Lietuvos archyvų etc. Akivaizdžius riktus tekste iš dalies kompensuoja naudotų archyvinių dokumentų santrumpų sąrašas (p. 405), tačiau ir iš čia pateiktos informacijos lieka neaišku, kur, pvz., Naujųjų aktų archyvas yra – Varšuvoje ar Vilniuje. Akcentuojama, kad į žinyną įtrauktos visų hierarchinių laipsnių dvasininkų biogramos.

Įvade pateikta istorinė XIX a. – XX a. pirmosios pusės evangelikų reformatų Bažnyčios buvusiose LDK žemėse (autorei tai – Lenkijos valstybės pakraščiu teritorija) apžvalga suskirstyta į tris dalis. Pirmoji, pavadinta „Lietuvos Vienata 1815–1914“ (p. 14–25), parašyta, kaip leidžia teigti informacija išnašose, remiantis pirminių šaltinių duomenimis, Lietuvos evangelikų reformatų Bažnyčios kunigo Rimo Mikalausko 1998 m. rašytu magistriniu darbu (nepublikuotas) apie bažnytines bausmes *Unitas Lithuaniae* teisės aktuose, periodiniame XX a. pradžios evangelikų leidinyje skelbtais statistiniais duomenimis³, Jano Łukaszewicziaus XIX a. veikalu⁴ ir Vaclawo Gizberto-Studnickio Vilniaus evangelikų reformatų bendruomenės istorija⁵. Bendrais bruožais apžvelgta bendruomenės istorija, bažnytinė administracija ir valdymo ypatumai, aptarti svarbesni imperijos valdžios vykdyti kitatikių Bažnyčių pertvarkymai. Tarp jų ir pavadinimo pakeitimas. Pastebėtina, kad *Unitas Lithuaniae* Rusijos imperijos laikotarpiu buvo pakeistas į „Lietuvos evangelikų reformatų sinodą“ (po 1840 m. – „Vilniaus evangelikų reformatų sinodas“) (p. 15). Tad kokiais kriterijais vadovautasi ne tik šią įvado dalį įvardijant, bet ir į žinyno pavadinimą iškeliant Lietuvos Vienatą (pagal E. Cherner – Vilniaus Vienata, lenk. *Jednota Wileńska*), tenka tikrai spėlioti. Tačiau net jei taip norėta pabrėžti iš dalies dėl sinodinio valdymo išsaugotas iki Abiejų Tautų Respublikos padalijimų susiklosčiusių tradicijų apraiškas, pavadinimas yra klaidinantis.

Įvade daug vietos skirta evangelikų reformatų Bažnyčios požiūriui į švietimo sistemą aptarimui. Tačiau dabartinės akademinės šią temą įvairiais aspektais nagrinėjančios istoriografijos E. Cherner, šią dalį rašydama, akivaizdu, nepasitelkė. Naujausias įspūdingos

³ Ilu jest Polaków ewangelików w Królestwie, na Litwie i na Rusi, *Zwiastun Ewangeliczny*, 1906, nr. 5.

⁴ J. Łukaszewicz, *Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie*, t. 2, Poznań, 1843.

⁵ W. Gizbert-Studnicki, *Kościół ewangelicko-reformowany w Wilnie. Historia–Organizacja–Świątynia*, Wilno, 1935.

apimties Arūno Baublio šiemis klausimams skirtas monografinis tyrimas taip pat nepateko į žinyno autorės akiratį⁶. Vyrauja nuorodos į pirminius šaltinius.

Tokiu pačiu principu vadovautasi ir rašant įvado dalį „Vilniaus Vienata 1918–1939“. Tiesa, čia nurodoma, jog remtasi ir tyrinėjimais, kuriuos sąlyginai galima priskirti prie naujesnių – Elzbietos Alabrudzińskos⁷ ir Marcelio Kosmano darbais⁸. Pirmojo pasaulinio karo metų laikotarpis įvade liko neaptartas, nepaaiškinta, kas lėmė tokį apsisprendimą. Situacija, susiklosčiusi pirmaisiais metais po karo, apibūdinta kaip dramatiška, nes įkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę buvo prarastos parapijos Žemaitijoje ir Kauno krašte (*na Żmudzi i na Kowieńszczyźnie*) (p. 26). Autorėi tai – Kauno Lietuva (p. 27), kurios teritorijoje buvusių evangelikų reformatų parapijas aptarnavusiems dvasininkams, kaip galima spręsti iš šios įvado dalies, žinyne vietos neketinta skirti. E. Cherner nuostatos išimtinai Vilniaus Vienatą 1918–1939 m. laikotarpiu vertinti kaip vienintelę *Unitas Lithuaniae* tradicijos tęstinumą užtikrinusią buvusios LDK evangelikų reformatų Bažnyčios administracinę struktūrą argumentuotai pagrįsti neįmanu. Juolab kad, kaip pastebi ir pati žinyno autorė, santykiai tarp dviejų administracinių Bažnyčios struktūrų nebuvo nutrūkė (p. 27). Dėmesio vertos šioje įvado dalyje lakoniškai pristatytos Vilniaus Vienatai priklausiusios Voluinės evangelikų reformatų bendruomenės (p. 27–28). Trečioje įvado dalyje „Vilniaus Vienatos likvidacija 1939–1940“ (p. 32–34) 1940 m. sausio 6–11 d. Vilniuje drauge su Lietuvos evangelikų reformatų Bažnyčia vykusį Nepaprastąjį sinodą, kuris įteisino dėl politinių aplinkybių XX a. antrojo dešimtmečio pabaigoje po Abiejų Tautų Respublikos padalijimų atskirtų Rusijos imperijoje atsidūrusių buvusios LDK evangelikų bendruomenių susijungimą, žinyno autorė sieja su Vilniaus Vienatos ir jos puoselėtų *Unitas Lithuaniae* tradicijų žlugimu. Politiniai 1940 m. įvykiai, po kurių Lietuva buvo okupuota ir tapo viena iš Sovietų Sąjungos respublikų, bendrame Lietuvos evangelikų reformatų Bažnyčios ir Vilniaus Vienatos sinode priimti sprendimai dėl *Unitas Lithuaniae* atkūrimo virto niekiniais (p. 34). Ši įvado dalis baigiama lakonišku žinyne vartojamų terminų ir sąvokų paaiškinimu. Rašoma, kad terminai Lietuvos ir Vilniaus Vienata vartojami kaip sinonimai, o šaltiniuose įvairuojanti asmenvardžių rašyba sudabartinama (p. 34).

Pagrindinė žinyno dalis – pagal abėcėlę sudėtos dvasininkų biogramos (p. 40–392). Visos be išimties yra su bibliografinė metrika – nurodomi ir archyviniai šaltiniai, ir literatūra. Imponuoja nuorodų gausa. Pagal apimtį biogramos labai nevienodos, tačiau net ir trumpiausia parašyta remiantis keliomis bibliografinėmis pozicijomis. Antai lektorius

⁶ A. B a u b l y s, *Lietuvos evangelikų reformatų Bažnyčios sinodas. Organizacija, bažnytinė savivalda ir konfesinės inteligentijos formavimas 1795–1830 metais*, Vilnius, 2006. Beje, monografijos įvade autorius aptarė ir temos istoriografiją, žr. p. 19–32.

⁷ E. A l a b r u d z i ņ s k a, *Kościół ewangelickie na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej*, Toruń, 1999.

⁸ M. K o s m a n, *Litewska Jednota ewangelicko-reformowana od połowy XVII w. do 1939 r.*, Opole, 1986.

Stefano Józefo Chodorowskio (1797–1836) (viena lakoniškiausių šio žinyno biogramų) parengta remiantis duomenimis iš septynių pirminių archyvinių šaltinių, esančių Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje ir Lietuvos valstybės istorijos archyve (p. 82). Sektinu pavyzdžiu laikytinas autorės apsisprendimas nurodyti ne tik dokumento bei jo saugojimo vietos signatūras, bet įvardyti ir patį dokumentą. Archyvuose ir bibliotekų rankraščių skyriuose saugomi dokumentai paprastai yra sudėti į didesnės apimties bylas. Tokio saugojimo vieneto lapai paprastai būna sunumeruoti. Tad tenka apgailestauti dėl autorės nuostatos nenurodyti cituojamo dokumento lapų numeracijos. Turint omenyje, kad viena signatūra aprašyto dokumento apimtis neretai gali būti ne vienas šimtas lapų, surasti žinyne cituojamą dokumentą ne visada lengvai pavyks. Pastebėtina, kad biogramų bibliografinėse nuorodose autorė, kitaip nei žinyno įvadinėje dalyje, nevensia pateikti ir šių dienų akademinį tyrinėjimą. Tiesa, pramaišiu su nuorodomis į publicistinius įvairaus lygmens tekstus. Tiek pirminių šaltinių duomenys, tiek istoriografija pateikiama kiekvienos biogramos pabaigoje.

Pasirinkus biografinio pasakojimo modelį, o ne pastaraisiais dešimtmečiais akademinėje istoriografijoje išpopuliarėjusią prozopografinę metodologiją grįstą prieigą, kai prie asmens gyvenimo ir veiklos epizodų būtina nurodyti konkretų šaltinį, biogramą sunkiau naudoti tolesniuose akademinuose tyrimuose. Kita vertus, nestruktūruotas nuoseklus pasakojimas, nevensiant ir iš pirmo žvilgsnio perteklinės informacijos, leidžia susidaryti kur kas išsamesnį vaizdą apie asmenį ir jo gyventą laikmetį. Neabejotina, kad toks tekstas kur kas patrauklesnis akademinį poreikių neturinčiam, bet Lietuvos evangelikų reformatų bendruomenės istorinės raidos peripetijomis besidominčiam skaitytojui. Kaip ir įprasta tokio tipo leidiniuose, biogramoje paminėtos kitų asmenų pavardės tais atvejais, kai jiems šiame žinyne taip pat yra skirta biograma, žymimos sutartu ženkliuku.

Čia anotuojamo žinyno biogramų duomenis autorė apibendrina ir sustruktūruoja prieduose. Tiesa, ši leidinio dalis niekaip neįvardyta, tad lentelės ir pagal įvairius kriterijus sudaryti sąrašai tarsi užbaigia biogramas. Pirmoje lentelėje pateikti duomenys apie Lietuvos Vienatos evangelikų reformatų dvasininkus 1815 m. pagal distriktus ir parapijas⁹, prie kiekvienos pavardės nurodant pareigas Bažnyčioje (p. 393). Antroje lentelėje pateikta buvusios LDK evangelikų reformatų tikėjimo išpažinėjų statistika pagal parapijas 1818, 1905 ir 1909 m. (p. 394). Manytina, kad lentelėse pateikta informacija yra grįsta pirminių šaltinių duomenimis. Tačiau autorė jų nenurodo, tad ši pagal pasirinktus kriterijus susisteminta informacija, kad ir kaip apmaudu, akademiniam tyrimams praktiškai yra niekinė. Dalis žinyno informacijos susisteminta – pateikta atskirais sąrašais. Jų yra penki (nenumuruoti): a) Direktoriai ir Lietuvos Vienatos sinodų posėdžių vietovės 1815–

⁹ Naujausiais laikais smulkiusias evangelikų reformatų Bažnyčios administracinis padalinys buvusios LDK žemėse išliko parapija. Parapijos jungtos į didesnius administracinius padalinius – distriktus.

1939 metais (p. 395–397); b) Lietuvos evangelikų reformatų Vienatos superintendantai (p. 398–399); c) Vilniaus evangelikų reformatų Vienatos superintendantai ir senjorai (p. 400); d) Lietuvos evangelikų reformatų Vienatos kolegija 1830–1918 m. (p. 401–403); e) Vilniaus evangelikų reformatų Vienatos kolegija / konsistorija 1919–1939 m. (p. 404). Tokios pačios nuostatos – nenurodyti šaltinių – autorė nuosekliai laikosi ir pateikdama šiuose sąrašuose pagal pasirinktus kriterijus susistemintus duomenis. Tad profesionalus tyrėjas taip pat kaip ir lentelių sąrašų informacija negalės pasinaudoti. Juolab kad lentelėse ir sąrašuose pateikiami duomenys anaipol ne visuomet sutampa su istoriografijoje jau funkcionuojančiais. Antai W. Gizbertas-Studnickis, kurio darbu apie evangelikų reformatų Bažnyčią autorė, kaip rašo, naudojosi rašydama įvadą, taip pat žinyno autorės cituotame jo darbe yra pateikęs Vilniaus Vienatos generalinių superintendantų sąrašą, tačiau ten nurodyta dvasininkų tarnystės šiose pareigose trukmė atskirais atvejais nesutampa su E. Cherner pateikiamomis datomis. Jasėjusių asmenų sąrašas taip pat skiriasi. W. Gizberto-Studnickio pateiktame superintendantų sąrašė paskutinis įrašytas Michalas Jastrzëmskis 1925 m.¹⁰ O E. Cherner sąrašė šios pavardės nelieka (p. 398), nors žinyne publikuojamoje asmens biogramoje rašoma, kad 1925 m. M. Jastrzëmskis išrenkamas Vilniaus evangelikų reformatų Bažnyčios generaliniu superintendentu (p. 146). Lentelių ir sąrašų pavadinimų aptarimui būtų galima skirti atskirą straipsnį – autorė labai dažnai painioja terminus.

Žinyno dalyje „Bibliografija“ pateiktas anksčiau minėtasis archyvinių saugyklų, kuriose esančiais dokumentais naudotasi, santrumpų sąrašas rubrikoje „Archyviniai šaltiniai“ (p. 405). Atskirame skirsnyje išvardyti žinyne naudoti periodiniai ir tęstiniai leidiniai (p. 405–406) bei spausdinti šaltiniai (p. 406–412). Pastebėtina, kad skirsnio pavadinimas „Spausdinti šaltiniai“ yra klaidinantis. Čia pateiktas naudotos literatūros sąrašas leidžia teigti, kad autorė prioritetą neretai teikia populiariam tekstui, bet ne akademišiam tyrimui.

Naudojimąsi žinyne labai palengvina asmenvardžių (p. 417–440) ir vietovardžių (p. 441–450) rodyklės. Žinyne tekstinę informaciją vaizdžiai papildo iliustracijos. Dalis jų – istorinės asmenų ar vietovių nuotraukos, sudarančios sąlyginai savarankišką savaip informatyvią duomenų bazę. Žinyne autorės sudarytasis iliustracijų sąrašas (p. 413–416) ir jame pateikta informacija imponuoja, be kita ko, ir plačiu dokumentų saugojimo vietų spektru – nuo muziejų saugyklų iki privačių rinkinių.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad žinyne pateikiami duomenys apie buvusios LDK evangelikų reformatų Bažnyčios dvasininkus nuo XIX a. antrojo dešimtmečio vidurio iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigos leidžia susidaryti kur kas išsamesnį šios Bažnyčios dvasininkijos vaizdą. Akcentuotina, kad iki čia anotuojamo E. Cherner

¹⁰ W. Gizbert-Studnicki, *Kościół ewangelicko-reformowany w Wilnie*, s. 55.

parengto žinyno istoriografijoje funkcionavo tik iškilesnių evangelikų reformatų dvasininkų pavardės. E. Cherner apsisprendimas įtraukti į žinyno registrą visus dvasininkus atvėrė galimybes į mokslo apyvartą įvesti naujų pavardžių ir taip svariai papildyti duomenų bazę apie buvusios LDK evangelikų bendruomenės dvasininkiją naujausiais laikais. Deja, nepaisyta akademiniam leidiniams keliamų reikalavimų (nuorodų prie lentelių ir sąrašų stoka, neatsakingai vartojamos sąvokos ir terminai, gana atmestiniai parašyta įvadinė dalis etc.), tad dažnu atveju į Lietuvos evangelikų reformatų Bažnyčios istoriją besigilinantys tyrėjai žinynu negalės pasinaudoti kaip patikimu susistemintos ir argumentuotos informacijos šaltiniu. Kita vertus, išsamūs biografiniai pasakojimai, tikėtina, taps patrauklia lektūra akademinų interesų neturintiems skaitytojams. Žinyne pateikti duomenys turėtų praversti ir LDK giminių genealogijos medžių sudarinėtojams.

Aldona P r a š m a n t a i t ė
(Lietuvos istorijos institutas)